

STEPONO DARIAUS IR STASIO GIRĖNO SKRYDŽIUI „LITUANICA“ – 80

PARENGĖ GINTAUTAS ČIŽIŪNAS

Šiomet sukanka 80 metų, kaip žemaičių Stepono Dariaus ir Stasio Girėno valdomas eksperimentinis lėktuvas „Lituania“, perskridęs Atlantą, įveikęs du pačius pavojingiausias skrydžio etapus, patyrė avariją ir sudužo, iki galutinio tikslo (Kauno) likus vos dešimtdaliui kelio. Iki pat šiol „Lituania“ skrydis yra laikomas vienu iš svarbiausių Lietuvos XX a. įvykių.

2013-ieji – „Lituania“ skrydžio atminties metai. Šis jubiliejus minimas ne tik Lietuvoje, nes „Lituania“ skrydis ryškiais raidėmis įrašytas ir į pasaulio aviacijos istoriją. S. Darius ir S. Girėnas nenusileidę ore išbuvo 37 val. 11 min. ir nuskrido 6411 kilometrų (tuo metu tai buvo antrasis skrydžio be nusileidimo rezultatas pasaulyje). Šis skrydis buvo ir vienas tiksliausių aviacijos istorijoje. Jo metu pradėtas oro pašto kelias tarp Amerikos ir Europos žemynų. Didvyriškas S. Dariaus ir S. Girėno skrydis iki šiol yra įkvėpimo šaltinis daugeliui jaunų žmonių, renkantis gyvenimo kelią ir siekiančių savo tikslo. Tai skrydis, suteikęs lietuviams dar daugiau pasitikėjimo savo jėgomis. Prisiminkime svarbiausius šio skrydžio faktus:

„Lituania“ skrydžio trasa (7186 km) buvo suskirstyta į tris etapus: Niujorkas–Niufundlandas – 2129,8 km, Atlanto vandenynas – 3513,2 km, Airija–Kaunas – 1543 kilometrai.

Lakūnai skrydį skyrė Lietuvai. Prieš pakildami iš Niujorko jie savo kreipimesi pasakė, kad tiek sėkmingas skrydis, tiek ir galima katastrofa sustiprins Lietuvos sūnų dvasią, įkvėpdamas juos naujiems žygiams.

Moksliniu požiūriu šis skrydis taip pat buvo labai svarbus – jo metu buvo tiriamos oro srovės, „Lituania“ lėktuvo tipo ir navigacijos būdų galimybės. Lakūnai S. Darius ir S. Girėnas tais laikais ryžosi didžiuliam žygdarbiui, nes mažai kas tikėjo, jog galima specialiai tam neruoštu analogiško tipo lėktuvu įveikti tokį didžiulį atstumą.

Pasirengimas skrydžiui buvo gana sudėtingas. Į JAV atvykę S. Darius ir S. Girėnas 1932 m. birželio 18 d. skrydžiui už 3 200 dolerių iš Polvokio aerouosto bendrovės Belankos (Bellanca) nusipirko neilgiems skrydžiams skirtą šešių vietų keleivinį lėktuvą „Pacemaker“. Juo S. Darius jau buvo skraidęs trejus metus. Lėktuvą reikėjo

Pašto ženklas, skirtas S. Dariaus ir S. Girėno „Lituania“ skrydžio metinėms pažymėti. Išleista 1934 m.

pertvarkyti. Lėšų tam trūko. teko rinkti aukas. Pagaliau 1933 m. balandžio 24 d. „Lituania“ (registracijos numeris – Nr. 688E) lėktuvas buvo peruoštas skrydžiui per Atlantą ir „Naujienu“ laikraščio žurnalisto A. Vaivados pasiūlymu pavadintas „Lituania“ (lietuvišbė) vardu.

Lėktuvas, kurio ilgis 8,45 m, turėjo reikiamus navigacijos prietaisus. Į lėktuvo bakus buvo įpilta 3541 litrų kuro ir 145 litrų tepalų (jų turėjo užtekti nusukti iki Kauno ir dar toliau). „Lituania“ galėjo skristi vidutiniškai 194 km per valandą greičiu ir išvystyti 249 km per valandą greitį, pasiekti 6096 m. aukštį. Lėktuve buvo įmontuotas naujas devynių cilindrų 365–388 AG Raito (*Wright*) firmos žvaigždinis variklis. Buvo įdėtas ir naujas propeleris, padaryti nauji, ilgesni negu „Pacemaker“ sparnai („Lituania“ sparnai buvo 15,24 m ilgio ir 27,5 pločio). Skarda taip pat buvo nauja, nudažyta oranžine spalva. „Lituania“ buvo perkrauta (tuščio lėktuvo masė – 1203 kg, pakrauto masė – 3668 kg, degalų bako talpa – 3636,8 litrai, alyvos bakų talpa – 159 litrai), todėl, pakildami į orą, lakūnai neturėjo galimybės pasiimti parašiutų, autopiloto. Nepaisant to, kad buvo blogos oro sąlygos, neturėta radijo ryšio, autopiloto, buvo skrendama tiksliau, negu tai darydavo kiti lakūnai, aprūpinti tuo metu visomis reikalingomis pačiomis moderniausiomis navigacijos priemonėmis.

Lėktuvas iš Niujorko Floido Beneto (*Floyd Bennet Field*) oro uosto skrydžiui pakilo 1933 m. liepos 15 d. 6 val. 24 minutės. Apie skrydį pasauliui pranešė telegramų agentūros. Kai ši žinia pasiekė Lietuvą, visuomenė ėmė rengtis sutikti lakūnus. Liepos 16 d. Kauno Aleksoto oro uoste, kur apie 2–3 valandą nakties turėjo nusileisti lėktuvas, susirinko apie 25 000 žmonių. Vakare buvo uždegti radijo stoties stiebų žibintai, ore patruliavo karo aviacijos lėktuvas, minia laukė pasirodant didvyrių. Tačiau lėktuvo susirinkusieji nepamatė.

Dėl blogų oro sąlygų pilotai skrydžio maršrutą kiek pakeitė: ties Airija buvo pasukta į šiaurę. Į Vokietiją „Lituania“ nuskrido per Škotiją ir Šiaurės jūrą. Katastrofa baigėsi skrydis per dabartinės Lenkijos teritoriją. Lėktuvas sudužo liepos 17 d. 0 val. 36 min. (Berlyno laiku) Soldino apylinkėse, šalia Kuhdamo kaimo (dabar – Lenkijos Respublikos Pščelniko kaimas), iki Kauno likus 650 kilometrų. Vokietijos oro policija apžiūrėjo lėktuvą ir patvirtino, kad tai „Lituania“. Abu lakūnai buvo žuvę. Tiksliai katastrofos priežastis nėra žinoma iki šiol. Oficialiai buvo skelbiama, kad katastrofa įvyko dėl audros ar sugedus motorui.

ELTA atstovas Berlyne Lietuvą apie tragediją informavo liepos 17 d. apie 11 val. 30 minučių.

„Lituanica“ skrydžio dalyviai vokiečių buvo gražiai pagerbti. Prieš išlydinti palaikus į Lietuvą, žuvusiųjų karstai buvo uždengti Vokietijos ir Lietuvos vėliavomis, papuošti vainikais, gėlėmis. Atiduoti pagarbą narsuoliams buvo atvykę ir valdžios bei kariuomenės atstovai. Liepos 19 d. karstai su lakūnų palaikais iš Štettino bendrovės „Deruluftas“ lėktuvu buvo išgabenti į Kauną. Kartu buvo gabenamas ir maišas su laiškais, kuriuos S. Darius ir S. Girėnas buvo paėmę išskridami iš JAV. Laiškus nuskraidinus į Kauną, Centriniam pašte jie buvo pažymėti specialiu antspaudu: „Nugalėję Atlantą žuvo Lietuvos garbei“.

Lakūnų palaikus skraidinusį lėktuvą prie sienos pasitiko 9 lietuvių lėktuvai. Jie jį lydėjo iki Kauno. S. Dariaus ir S. Girėno karstai Kauną pasiekė 16 val. 10 minučių. Lėktuvas, tris kartus apskukęs miestą, nusileido Aleksoto aerodrome, kur jo laukė apie 50 000 žmonių. Tą dieną į Arkikatedros baziliką vežamą karstą lydėjo tūkstančiai žmonių, bažnyčių varpų ir fabriku sirenų gausmas. Visą naktį žmonės ėjo atsisveikinti su tautos didvyriais.

Lietuvos Vyriausybės nutarimu lakūnų kūnai buvo balzamuoti. Kauno senosiose kapinėse (Vytauto prospektas) pastatytas mauzoliejus (1958 m. nugriautas). Jo projekto autorius – V. Landsbergis-Žemkalnis. 1937 m. lapkričio 1 d. į šį mauzoliejų buvo perkelti S. Dariaus ir S. Girėno palaikai. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, artėjant frontui (1944 m.) lakūnų palaikai buvo paslėpti Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto rūsiuose, o 1964 m. perlaidoti Kauno Aukštųjų Šančių karių kapinėse. 1968 m. šioje lakūnų amžinojo poilsio vietoje pastatytas paminklas (skulptoriaus V. Mačiūka).

Lietuva aukštai įvertino S. Dariaus ir S. Girėno skrydį – po mirties jie buvo apdovanoti Vyčio Kryžiaus V laipsnio ordinu, Šaulių sąjungos žvaigžde ir Lietuvos skautų ordinu. Kuhdamme (1936 m., dab. Psczelnik, Lenkija), Čikagoje (1935 m.), Niujorke (1958 m.), Beverli Šore (1971 m.), Kaune (1993 m.), įamžinant „Lituanica“ skrydžio ir jo didvyrių atminimą, buvo pastatyti paminklai. 1943 m. skulptorius Bronius Pundzius Anykščių šilelio Puntuko akmenyje iškalė lakūnų bareljefus ir dalį testamentą teksto. S. Dariaus gimtinė Rubiškė pavadinta Dariaus kaimu. Čia ir Vytogaloje, lakūnų gimtinėse, atidaryti jiems skirti muziejai (dabar – Lietuvos aviacijos muziejaus padaliniai). Alpinistai pietvakarių Pamyre dvi viršukalnes pavadino „Lituanica“ bei Dariaus ir Girėno vardu. Lietuvos paštas išleido S. Dariaus ir S. Girėno pašto ženklų seriją, leidžia jiems skirtus atskirus pašto ženklus. 1983 m., pažymint „Lituanica“ skrydžio 50-ies metų jubiliejų, režisierius Robertas Verba sukūrė dokumentinį filmą „Lituanikos sparnai“, Raimondas Vabalas – meninį filmą „Skrydis per Atlantą“. 1958 m. Karo muziejuje (dabar – Vytauto Didžiojo karo muziejus) buvo atidaryta transatlantinio skrydžio ekspozicija. Ekspozicija skrydžio 80-ųjų metinių išvakarėse atnaujinta. Šio muziejaus Karybos istorijos (1795–1940) skyrius 2013 m. parengė kilnojimą parodą „S. Dariaus ir S. Girėno transatlantinio skrydžio 80-mečiui“. Parodoje eksponuojamos dokumentų ir nuotraukų kopijos pasakoja apie dviejų lietuvių lakūnų žygdarbį. Ji eksponuojama mokyklose, bibliotekose, kariniuose daliniuose. Šiame muziejuje yra saugomi ir S. Dariaus ir S. Girėno balso įrašai bei filmuota medžiaga.

1993 m. liepos 1 d. Lietuvos Respublikos Seimo įstatymu Nr. I-196 „Dėl Dariaus ir Girėno medalio įsteigimo bei Lietuvos Respublikos ordinų, medalių ir kitų pasižymėjimo ženklų įstatymo pakeiti-

„Lituanica“ ekspozicijos fragmentas Vytauto Didžiojo karo muziejuje. 2013 m. Danutės Mukienės nuotrauka

mo ir papildymo“ įsteigtas Dariaus ir Girėno medalis. Tai Lietuvos valstybės apdovanojimas, skiriamas pagerbti asmenims, ypač nusipelnusiems Lietuvos aviacijai. Dariaus ir Girėno medaliu apdovanojami Lietuvos Respublikos ir kitų valstybių piliečiai, taip pat asmenys be pilietybės. Juo dažniausiai apdovanojama Stepono Dariaus ir Stasio Girėno 1933 m. skrydžio per Atlantą metinių proga. Medalio projekto autorius – skulptorius Petras Garška.

S. Dariaus ir S. Girėno skrydžio jubiliejui buvo skirta ir 2013 m. Kaune birželio pradžioje vykusį respublikinį moksleivių dainų šventę. Jubiliejaus proga daug gražių renginių organizuoja Kaune veikiantis Lietuvos aviacijos muziejus. 2013 m. gegužės 9 d. įvyko Stepono Dariaus gimtinės išsaugojimo 44-ųjų metinių minėjimas Dariškėje, o kitą dieną – S. Girėno gimtinės atgimimo 44 metinių minėjimas Vytogaloje. Birželio 7 d. Šilalės rajono skautai susibūrė S. Girėno gimtinėje Vytogaloje. Na o liepos 13 d. čia vyko S. Dariaus ir S. Girėno transatlantinio skrydžio minėjimas, J. Čepo ir S. Dargio filmo premjera, konferencija „Lituanica skrydžiui – 80“. Liepos 13 d. aviacijos mėgėjai rinkosi į aviacijos šventę S. Dariaus ir S. Girėno aerodrome. Liepos 20 d. Dariškėje – skrydžio per Atlantą 80-ųjų metinių minėjimas su sporto varžybomis ir menine programa, aviacijos šventė. Liepos 20 d. Vytogaloje – skrydžio per Atlantą 80-ųjų metinių minėjimas „Lituanica“ – mūsų širdy“, spalio 4 d. Dariškėje – Stasio Girėno 120-mečio minėjimas, spalio 16 d. – Stasio Girėno 120-ies metinių paminėjimas Vytogaloje.

LITERATŪRA:

1. „Lituanica“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008, t. 13.
2. Balčiūnas Jonas, *Lėktuvai, lakūnai, žygdarbiai*, 1975. *Lituanicos skrydis*, sud. Jonas Vaičenonis, Kaunas: Šviesa, 2006.
3. „Lituanikos“ skrydžio relikvijos VDKM rinkiniuose, sud. Dalė Naujalienė, Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, 2008.
4. *Vikipedija. Laisvoji enciklopedija* www.vikipedija.org.
5. „Lietuvos muziejai“ www.muziejai.lt.